

**"Ваша влада, ваш оборонець..." – як обирали Конгрес
трудового народу Української Народної Республіки**

У статті автор розглянув проблему організації та проведення виборів до Конгресу трудового народу. На базі комплексного вивчення архівних джерел та періодичної преси революційної доби подано широкий аналіз виборчої кампанії, політичної агітації та результатів виборів. Зроблена спроба з'ясувати кількісний та персональний склад депутатів Конгресу, їх політичну належність. Висвітлено ставлення до виборів на Трудовий Конгрес з боку політичних противників режиму Директорії УНР.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, Директорія, Конгрес трудового народу, вибори, агітація, політичні партії, депутати.

В статье автор рассматривает проблему организации и проведения выборов на Конгресс трудового народа. На основании комплексного изучения архивных источников и прессы того периода осуществлен анализ предвыборной кампании, политической агитации и результатов выборов. Сделана попытка реконструкции численного и персонального состава депутатов корпуса. Освещено отношение к выборам на Украине политических противников Директории УНР.

Ключевые слова: Украинская Народная Республика, Директория, Конгресс трудового народа, выборы, агитация, политические партии, депутаты.

The author considers the problem of organizing and conducting elections to the Congress of the working people. Based on a comprehensive study of archival sources and the press of the period, an analysis of the election campaign, political campaigning and election results was carried out. The author attempted reconstruction of numerical and personal composition of the deputies. The attitude to the Ukrainian elections of political opponents of Directory of the UNR was shown.

Key words: Ukrainian National Republic, the Directory, the Congress of the working people, elections, campaigning, political parties, deputies.

На сучасному історичному етапі перед незалежною українською державою постали фактично ті ж самі проблеми, що майже сторіччя тому повинна була вирішувати Директорія Української Народної Республіки. Війна, економічна криза, внутрішня анархія та отаманщина, невизначеність зовнішньополітичного курсу на по-

чатку ХХ століття поховали незалежність УНР та привели до влади на українських землях більшовиків. Для того щоб не повторювати гіркий досвід минулих поразок народу України, її уряду, політичним лідерам та кожному громадянину варто не лише вивчати та знати власну історію, а й вміти робити з неї правильні висновки. Однією з головних причин поразки національно-визвольної революції у добу Директорії, як вважає більшість дослідників, була недосконалість та внутрішня слабкість демократичних інституцій органів влади. В першу чергу вони роблять наголос на тому, що скликаний Директорією передпарламент – Конгрес трудового народу УНР, не виправдав покладені на нього надії, так і не ставши надійною опорою уряду, генератором реформ та тією силою, що стала б на заваді приходу до влади Компартії. Разом з тим причини невдач діяльності Трудового конгресу слід шукати не лише в недосконалості "трудового принципу", на основі якого він формувався, а й в особливостях організації, проведенні та результатах виборів до нього.

Трудовий конгрес неодноразово ставав об'єктом наукових досліджень. Кожен історик, що вивчав добу Директорії, не залишав його та його діяльність поза увагою, але, як правило, більшість дослідників вивчають та аналізують ті документи та рішення, що були прийняті у ході роботи конгресу. Це було характерно для праць учасників революційних подій, творів істориків діаспори та радянської історіографії [1–5]. Відрізнялися вони між собою тільки оцінками політичних подій. Навіть у більшості праць українських істориків доби незалежності організація, проведення та результати виборів до конгресу спеціально не досліджувалися. Окремі моменти проблеми знайшли своє відображення у працях В. Верстюка, В. Солдатенка, В. Яблонського [6–9]. У своїй монографії "Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки" вітчизняний дослідник Д. Яневський присвятив діяльності Трудового конгресу цілий розділ [10]. Історик дослідив роботу конгресу, його законотворчу діяльність, боротьбу фракцій, проаналізував прийняті рішення. Серйозну спробу вивчити персональний склад конгресу зробила О. Малюта у своїй науковій розвідці [11]. Разом з тим за межами досліджень та наукового інтересу дослідників залишилися такі важливі проблеми, як організація виборчої кампанії, проведення виборів у центрі та на місцях, їх фінансування, результати – як персональні, так і партійні. Зовсім не розглядалися питання, як кандидати боролися за голоси виборців, що містилося у їх передвиборних програмах, чим відрізнялися виборчі процеси по селянській курії від виборів у робітників та "трудової інтелігенції", як зустрічала столиця

новообраних депутатів, де вони жили, як і за чий рахунок харчувалися, як ставилися до виборів головні опоненти та союзники Директорії УНР. Всі ці проблеми стали об'єктом нашого дослідження.

У ході антигетьманського повстання до влади прийшли лідери українських соціалістичних партій. Перед новоутвореною Директорією одразу постало питання пошуку нових державотворчих принципів, відмінних від попередніх і відповідних народним сподіванням та політичним реаліям часу. Суперечки з приводу пріоритетів політики, що розпочались в таборі Директорії вже в грудні 1918 року, підігривалися ще однією обставиною – тимчасовим характером її влади. Фактично, режим Директорії являв собою диктатуру, яка спиралась на військові кола та нечисленний прошарок інтелігенції. Оскільки сама ідея Установчих зборів не мала популярності, а повстала маса вимагала формування влади "без буржуазії", вирішено було передати владу "трудовому народу" та скликати представницький орган – Трудовий конгрес, який і мав перебрати на себе функції верховної влади в УНР.

Ідея скликання Трудового конгресу була оприлюднена у Декларації Директорії від 26 грудня 1918 року, але тільки 5 січня 1919 року за підписами всіх директорів була затверджена "Інструкція для виборів на Конгрес Трудового Народу України", яка, на думку противників виборів, мала "зухвалий та карикатурний характер" [12]. Проект інструкції був напередодні обговорений та схвалений на розширеному засіданні комісії з представників українських соціалістичних партій. Документ містив 25 пунктів. Інструкція визначала загальну кількість депутатів у 593 особи, з "включенням в це число 65 депутатів від Західної Української Народної Республіки (Галичина, Буковина та Угорщина)" [13]. У другому, п'ятому та восьмому пунктах інструкції визначалося кількісне та територіальне представництво депутатів. "Депутати від трудового селянства обираються на повітових селянських з'їздах в кількості 377 депутатів, в тому числі 50 депутатів від Київщини, 47 – Поділля, 50 – Харківщини, 37 – Херсонщини, 46 – Волині, 42 – Чернігівщини, 46 – Полтавщини, 31 – Катеринославщини, 14 – Таврії (без Криму) і 14 – Холмщини, Підляшшя й Поліської округи. Депутати до Конгресу від робітництва обираються на губерніяльних робітничих з'їздах в кількості 88 депутатів від цілої України, а саме: 12 – від Київщини, 8 – Поділля, 11 – Харківщини, 11 – Херсонщини, 10 – Волині, 9 – Чернігівщини, 8 – Полтавщини, 12 – Катеринославщини, 3 – Таврії (без Криму) і 4 – Холмщини, Підляшшя й Поліської округи. Депутати до Конгресу від трудової інтелігенції обираються на губерніяльних з'їздах в кіль-

кості 33 депутатів від цілої України, а саме: 5 – від Київщини, 4 – Поділля, 4 – Харківщини, 4 – Херсонщини, 4 – Волині, 3 – Чернігівщини, 4 – Полтавщини, 3 – Катеринославщини, 1 – Таврії (без Криму) і 1 – Холмщини, Підляшшя й Поліської округи" [14]. Окрема стаття уточнювала, що 20 депутатів до Конгресу мають бути обрані від залізничників, а 10 – від працівників та службовців пошт і телеграфів. Таким чином селянство обирало 377 депутатів (63,5 %), робітництво – 88 (майже 15 %), 33 депутати представляли інтереси трудової інтелігенції – це всього 5,5 % від депутатського корпусу, представники ЗУНР – 65 (11 %), залізничники – 20 (3,3 %), а працівники пошт та телеграфів – 10 (1,7 %). Окремим пунктом визначалося, що "активним і пасивним виборчим правом на сходах і з'їздах користуються лише громадяни Української Народної Республіки обох полів, не молодше 21 року і не позбавлені прав по суду за карні злочинства". Наступні пункти (п. 12–15) визначали органи та їх структури, що повинні були відповідати за організацію та проведення виборів на місцях. "Для проведення виборів засновується Головна, губерніяльні і повітові комісії по справам виборів до Конгресу Трудового Народу України. Головна комісія... складається з представника Міністерства внутрішніх справ як обов'язкового члена і по одному представнику від кожної категорії депутатів, від Центрального комітету Селянської спілки, від Українського центрального робітничого професійного союзу, Центрального бюро професійних спілок залізниць України, Центрального бюро поштовиків і народних кооперативів". Очолив Головну комісію представника УСДРП А. М. Лівіцький, а секретарем було обрано В. Чучно. "Губерніяльна комісія складається з обов'язкового члена комісії – губерніяльного комісара або його помічника, двох представників від місцевого робітничого професійного союзу і по одному представнику від селянської спілки і губерніяльного центрального органу народних кооперативів. Повітові комісії... складаються з обов'язкового члена комісії повітового комісара або його помічника, двох представників від селянської спілки і двох представників від народних кооперативів" [15]. У Києві, після звернення губерніяльного комісара Моргуліса до органів місцевого самоуправління, була скликана міська виборна підкомісія в такому складі: міській голова, представники по одному від міського самоврядування, від служачих кооперативних установ, від Ради професійних організацій, від міської вчительської спілки [16].

Але найбільшу критику викликали п. 20–23, які роз'яснювали процедуру проведення голосування, порядок підрахунку голосів та

визначення кандидатур, обраних до Конгресу. "По скінченні подавання виборчих карток президія з'їзду підраховує голоси, віддані на з'їзді за кожний з кандидатських списків, а після цього загальна кількість депутатів до Трудового Конгресу, які мають бути обрані на даному з'їзді, поділяються між поданими списками пропорційно до кількості голосів, поданих за кожний список таким порядком. Кількість присутніх уповноважених на відповідному з'їзді поділяється на кількість депутатів, які мають бути обрані на з'їзді. На цей виборчий знаменник послідовно поділяється кількість голосів, поданих за кожний список. Одержані від такого поділу цілі числа і відповідають кількості депутатів до Конгресу по кожному списку. Коли ж не вистачить цілих чисел до зазначеної інструкцією кількості депутатів од відповідного з'їзду, то право на депутатські мандати одержують послідовно списки з дробовими лишками залежно від тих лишків. Коли дробі по різних спискам будуть однакові, то питання вирішується жеребом". Як бачимо, форма визначення обраних кандидатів досить складна, заплутана та недосконала. Навіть зараз, у XXI столітті, людині, яка звикла до частих виборів, дуже важко розібратися в ній, а на початку XX століття для пересічного громадянина УНР, політична культура якого була низькою, це було аж занадто складно. В обрану Директорію модель виборчої системи був покладений запозичений з дореволюційної політичної практики Російської імперії куріальний принцип, який не знаходив розуміння та підтримки практично у всіх українських партій. Вибори по куріях були вигідні тільки УПСР та УСДРП, які теоретично могли претендувати на 2/3 голосів виборців.

На місця "Інструкція" була розіслана телеграфом, а 7 січня Головна комісія перевірила чи всі губернські комісари її одержали та направила їм пояснювальні циркуляри. Поява останніх була викликана цілим потоком запитань, прохань роз'яснити або уточнити процедурні моменти. Так, практично одразу перед Головною комісією порушили клопотання "службовці та нижчий персонал великих лікарень та санітарних установ" про надання також і їм права участі у виборах [17]. Принципове питання було порушено Чернігівською міською думою, яка висловилася за участь у виборах органів міського та земського самоврядування. Дума апелювала Головній комісії, що хоча органи самоврядування обиралися за п'ятичленною формулою, а не куріальним принципом, але "вони цілком виявляють бажання й інтереси людяності і тому їм повинно бути забезпечено представництво на Трудовому конгресі". Про те, що оповіщеність населення щодо нових виборів була недостатньою, а

новий виборчий принцип та інструкція для більшості незрозумілими, свідчить той факт, що навіть з самого Києва надійшло питання від єврейської делегації кустарів про те, чи "потрапляють під категорію робітників кустарі та ремісники, що живуть своєю фізичною працею і яким активним чи пасивним виборчим правом вони володіють" [18]. Вже у ході передвиборчої кампанії Директорія дуже легко вносила зміни до "Інструкції". Кам'янець-Подільський "незалежний, демократичний друкований орган" "Життя Поділля" від 13 січня повідомляв про зміни у розписі депутатів по повітах від селянства Волині, ініційовані центральною владою, а також про те, що "Директорія УНР в зміну і доповнення інструкції для виборів до Трудового Конгресу ухвалила: ... 2) Додати до загальної кількості депутатів на Конгрес 14 депутатів від Бессарабії по такому обрахунку: Хотинський повіт – 4 депутати від трудового селянства, Акерманський повіт – 4 депутати від селянства, Сорокський – 3 депутати від селянства. Від всіх правих повітів Бессарабії 2 депутати від робітництва і один від трудової інтелігенції. 3) Доручити справу переведення виборів по Бессарабії комісару Могилів-Подільського повіту. 4) Вибори депутатів від Бессарабії та інших частин України можуть відбуватися за межами повітів чи губерній" [19] Забігаючи наперед, необхідно відзначити, що вибори у Бессарабії так і не відбулися. Про те, що Головна та губерніяльні комісії намагалися чітко дотримуватися положень інструкції, свідчить той факт, що вибори у Чигиринському повіті були скасовані через те, що "виборче діловодство проводилося не відповідно виборчої інструкції". До речі, по повіту обраними були М. С. Грушевський та М. М. Ковалевський, колишній міністр земельних справ. Після оголошення результатів виборів недейсними обидва кандидати заявили про політичний тиск та "замовний" характер справи. Хоча пізніше вони були переобрані депутатами Трудового конгресу, а Ковалевського було обрано головою Київської губерніяльної виборчої комісії.

Після початку виборчої кампанії у боротьбу за виборця включилися політичні партії, що діяли тоді на теренах УНР. Стислі терміни, що відводилися на передвиборчий процес, не дали можливості більшості політичних сил організувати більш-менш конструктивну передвиборчу кампанію. Тому не дивно, що більшість партій так і не змогли виробити чітких передвиборчих програм і були змушені діяти за фактом розгортання подій. Необхідно зауважити, що безумовні "лідери" виборчих перегонів – УПСР та УСДРП – мали певний час на підготовку і тому швидше зорієнтувалися у ситуації. На спеціальному засіданні ЦК УПСР (центральна течія) та ЦК

Селоспілки були проведені переговори з метою виступити об'єднаним блоком та "розподілити" повіти між "своїми" кандидатами, для того щоб не створювати між ними конкуренції. За попередньою домовленістю кандидатами до Трудового конгресу були намічені: від Чорнобильського повіту – О. П. Янко (пізніше балотувався у Полтавському повіті), Лозанівський; від Радомишльського повіту: Березняк, Петренко, Шаля; від Канівського повіту: Щадилів, Чухно, Клименко, Черкаський, Пилипенко, Пушкар, Часник, Ільченко, Гаврищук; за селянською квотою від Черкаського повіту – Швець, Ісаевич, Сніжко, Корж. Київський повіт повинні були представляти Шаповал, Паливода, Одрина, Косанко. Решті політичних діячів, а саме – Шимановичу, Шрагу, Рошаківському, Лимару, Трусу, Ковалевському, Пирхавці, Гуріненку, Базілевичу, Стеньку, Миколайчику, Химерику, Брояківському, Любинському, Одинець-Терниченку, Шрамченку, Остапенку, Гордієвському, Клочку, Грушевському, Жуківському, Вірку та Григор'єву, було запропоновано негайно надіслати відомості про повіти, на яких вони бажають виставити свою кандидатуру, а також надіслати до канцелярії Селянської Спілки свою згоду і короткий життєпис [20]. Але необхідно відзначити, що попри всі намагання не завжди вдавалося досягти стовідсоткового результату. Про це засвідчили результати передвиборчої кампанії: в Полтаві на виборах селянської депутації від губернії провалився весь список від Селянської спілки, хоч його очолював сам голова цієї організації О. Янко. Селяни віддали симпатії боротьбистам.

Головні політичні опоненти есерів та соціал-демократів українські більшовики у такій ситуації спочатку розгубилися. Голова делегації УНР на переговорах у Москві С. Мазуренко повідомляв голові РНК УСРР Х. Раковському: "На місцях же, на Україні, товариши комуністи зайняли позицію вичікування" [21]. Врешті-решт Компартією було прийнято рішення бойкотувати вибори [22].

Не менш ворожу позицію зайняли ліві есери (боротьбисти), хоча і не відмовилися від участі у виборах. Вони виступили з гострою критикою Директорії, тих політичних сил, що її підтримували, самого Трудового Конгресу, виборів до нього, форми їх проведення та умов, в яких вони відбувалися. У своїй резолюції про ставлення до Директорії ЦК партії назвав Трудовий конгрес "сурогатом класового органу" [23]. Критикуючи "трудова формула", вони заявляли: "Українське революційне військо, що є найбільшою опорою революції, позбавлено зовсім представництва, а натомість введено в конгрес представників декласованої інтелігенції, яка не являється в

своєму цілому зацікавленню в успішності робітничо-селянського руху. Сучасний стан Трудового конгресу та хід виборів до нього лише доповнюють цю картину" [24]. Така позиція обумовлювалася тим, що більшість мобілізованих до війська – селяни, які були потенційним електоратом лівих есерів, втрачати голоси якого боротьбисти не збиралися. Крім того, політизація війська, шляхом залучення вояків до виборчого процесу, могла стати додатковим аргументом на користь лівих есерів у політичній боротьбі за владу. У своїй критиці боротьбисти врешті-решт дійшли до повного заперечення Трудового Конгресу, заявивши: "Трудовий Конгрес не відповідає завданням української соціалістичної еволюції. Трудовий Конгрес має негайно себе розпустити" [25].

Переходячи до розгляду питань про хід та результати виборчої кампанії, варто наголосити, що вони досі не були об'єктами окремих історичних досліджень. Аналізуючи наявні документи, повідомлення тогочасної преси та мемуарну літературу стає зрозумілим, що вибори проходили у складній внутрішньополітичній ситуації, яку ускладнювали зовнішньополітичні проблеми, пов'язані з військовими діями проти Радянської Росії. На початку січня урядова преса повідомляла: "По відомостям Головної комісії... видно, що вибори на місцях не дивлячись на різні несприятливі обставини і короткі строки відбуваються досить жваво й можна сподіватися, що за невеликим винятком на Конгресі будуть представлені майже всі повіті..." "Вибори до Конгресу йдуть повним ходом... вибори відбуваються навіть в тих місцях, що підпали під панування більшовиків. Людність... не бажаючи залишатися без своїх представників, організовує нелегальні з'їзди, на яких обирають делегатів. З'їзди селян, робітників та інтелігенції призначені навіть у таких далеких повітах як Путивльський на Курщині" [26]. Але вже у десятих числах місяця тональність та зміст статей кардинально змінюються. "Але не скрізь вибори відбуваються в спокійній обстановці. Вороги народу добре знають, що спокій тільки сприяє добробуту народу... і от являються всілякі провокатори і вороги народу і починають свою брудну провокаційну роботу, підбурюють населення всілякими способами і вносять розкол..." [27]. Місцева влада та керівники військових залог були змушені протидіяти цьому. Ці дії одразу підпали під гостру критику опозиції. У зверненні лівих есерів до Директорії зазначалося: "Замість того, щоб передати владу трудовому селянству та робітникам, на місцях хазяйнують комісари та коменданти, набрані з рядів декласованої націоналістичної інтелігенції... Спроби селян та революційних військ до самоорганізації жорстоко приду-

шуються каральними експедиціями (Жмеринка, Житомир, Коростень). Селянські з'їзди проходять під знаком адміністративних та військових репресій, розганяються (Харків), фальсифікуються (Ніжин, Полтава, Київ)" [28]. Про зловживання на місцях згадують практично всі сучасники революційних подій. Дійшло до того, що голова Київської губерніальної виборчої комісії навіть був змушений вдатися до демаршу, звернувшись до голови Головної комісії із заявою, що не може далі виконувати свої обов'язки, тому що "до сього часу влада не оголосила про волю агітації та зібрань, що не дає можливості пролетаріатові виявити свою волю".

Окрім перерахованих зловживань, факторами, що гальмували виборчий процес, були "млява організаційна робота із-за браку матеріальної та моральної помочі", "відсутність вільної преси", "пасивність непартійних мас" [29].

Таким чином, можна констатувати той факт, що там, де влада Директорії вже була повалена, вибори взагалі не проводились. Там же, де становище контролювалось урядовими комісарами та військом, пропускались кандидати, лояльні до влади, але не авторитетні серед населення. А в обох випадках страждав авторитет самого Трудового конгресу.

Основна боротьба за голоси виборців між політичними опонентами розгорнулася серед українського селянства, бо саме ця соціальна верства складала 86 % населення УНР. На жаль, не збереглися агітаційні матеріали тих років, однак низка фактів дає можливість припустити, що найбільшу активність у процесі агітації виборців мали українські соціалістичні партії. Директорія не соромлячись використовувала "адміністративний ресурс". Її Універсали, звернення Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР, інші документи офіційних установ постійно нагадували виборцям, "... що Трудовий Конгрес буде вашою владою, вашим оборонцем", при цьому закликаючи "віддавати свій голос... за українських соціалістів, за тих, що йшли боротися проти гетьмана та поміщиків" та "вибирати таких селян та робітників, котрі належать тільки до українських соціалістичних партій, котрі будуть боротися за те, що на нашій землі були рівність, братерство, щоб не було поневолених, ні гноблених!" При цьому виборців застерігали "особливо... берегтися переодягнених гетьманців, котрі будуть агітувати і підмовляти селян... подавати свій голос не за українських селян та соціалістів" [30].

У період з 10 по 17 січня селянські повітові з'їзди відбулися у Дубно, Овручі, Костянтинограді, Вінниці, Старокостянтинові, Остро-

зі, Ямполі, Гайсині, Літині, Білій Церкві, Сквирі, Винниці, Чернігові, Ніжині, Козельці, Прилуках, Пирятині, Ушиці, Катеринославі та інших містах [31]. Обраними, як правило, були українські есери та представники Селянської Спілки.

Необхідно зауважити, що під час виборчої кампанії практично взагалі не було "передвиборчих обіцянок" з боку кандидатів, до яких так звик сучасний виборець. Як правило, на з'їздах кандидати "... висловлювали свою точку зору по питанням соціальним, державного устрою, земельному та робітничому", але ніяких власних та партійних політичних програм не презентували. Натомість самі виборці давали накази Директорії та делегатам, обраним на Конгрес. Рівненський повітовий з'їзд трудового селянства, "...обміркувавши питання політичного менту висловлює своє повне довір'я Директорії Української Народної Республіки... з'їзд вирішує, що 1. Директорія повинна стояти на ґрунті утворення влади із представників демократії через скликання для цього трудового конгресу селян, робітників 2. До скликання конгресу Директорія повинна, для зміцнення позиції демократії привести найпекучіші реформи соціального значення 3. Для забезпечення здобутків революції провести тверду організованість влади, спертої на дисципліновану народну армію 4. Влада повинна неухильно вести рішучу боротьбу з більшовиками, контрреволюційними силами й всіх ворогів теперішнього народного демократичного ладу притягати до кари 5. У своїй зовнішній політиці Директорія повинна надалі стояти на ґрунті недопущення яких би то не було чужих військ на територію республіки й твердо обороняти суверенність Української Народної Республіки". У газеті "Життя Поділля" від 18 січня 1919 року було опубліковано "Наказ" від селян Кам'янецького повіту до депутатів на Трудовий Конгрес "1. Про владу на Україні. Селянський з'їзд Кам'янець-Подільського повіту уповноважує своїх представників... закріпити самостійність Української Народної Республіки. Вся влада в УНР належить трудовому народу. Верховною владою з'їзд визначає Народний Парламент. Виконуючим обов'язки Президента – є голова Парламенту. На місцях вся повнота влади належить виключно Народним Управам, які складаються виключно з представників трудового народу. Ці представники цілком відповідають за свою діяльність перед усім трудовим народом" [32]. Після політичних вимог з'їзд висунув і низку соціально-економічних: "2. Грошова справа. Уповноважуються представники... звернутися з проханням до уряду УНР аби дозволили обміняти російські гроші на українські рахуючи по 2000 крб на селянина. 3. Підприємства. Усі приватні

підприємства, як фабрики, заводи, соляні копії, нафтові джерела, і інші, та підземні та наземні багатства повинні бути націоналізовані. Всі прибутки від таких підприємств повинні йти на утримання державних установ. 4. Освіта. Освіта в Українській Народній Республіці повинна бути обов'язковою і безоплатною взагалі для всіх, щоб усі школи були відкритими та доступними для бідного люду. Потрібна велика кількість спеціальних сільськогосподарських шкіл. 5. Про ліси. Селянський з'їзд призначає націоналізацію всіх лісів на території Української Народної Республіки. 6. Кооперація. На території У.Н.Р. повинна бути якнайбільш поширена кооперація. Українська влада повинна вжити всіх заходів щоб допомогти їй як грошовою так і моральною підмогою. Пропонується також просити українську владу улаштувати курси і школи по кооперації" [33].

Не залишилися поза увагою політичних конкурентів й голоси "трудової інтелігенції". Політичні сили активно боролися за масове залучення інтелігенції на свій бік та намагалися примирити гострі протиріччя, що існували в середині цієї соціальної групи. На це вказують численні статті в періодичній пресі під гучними заголовками: "Україна, більшовики та українська інтелігенція", "Інтелігенція українська і інтелігенція України" [34].

На відміну від селянських з'їздів, які проходили масово та достатньо організовано, вибори інтелігенції "майже ніде не проводилися". Причинами цього були не лише пізні строки з'їздів, які були намічені на 17–20 січня та навіть на 22 число, а й погана їх організація. Далися взнаки ті самі вади, що перешкоджали проведенню виборів по всій території республіці. Ось як описує учасник подій, діяч єврейського політичного руху, юрист Олексій Гольденвейзер підготовку та проведення губернського з'їзду "трудової інтелігенції" у Києві. "Була утворена комісія з представників рад присяжних повірених та їх помічників, союзу лікарів, професорів, союзу молодших викладачів вищих навчальних закладів, союзу інженерів, вчителів та інших інтелігентських груп. Ця комісія отримала назву "контактної"... і повинна була керувати виборчою компанією... З'їзд засідав у будівлі купецького зібрання і продовжувався день чи два. Всі українські групи висунули блокові списки, крім того свої списки виставили есери, есдеки та "безпартійна інтелігенція". Залюканість наша по відношенню до українського засилля була настільки великою, що було прийнято рішення об'єднати всі неукраїнські голоси за будь-який єдиний список, для того, щоб провести хоча б одного депутата не українця. У кінцевому результаті ми провели не лише оборонця Гвоздзова (колишній міністр праці у Тимчасовому уряді),

але й наступного у списку кандидата – інтернаціоналіста І. С. Біска. Решта місць була зайнята кандидатами українського блоку" [35].

Ще у гіршому становищі опинився український пролетаріат. У справі залучення на свій бік робітничого класу з боку українських політичних сил практично нічого не робилося. Це визнавалося навіть вищим політичним проводом УНР. У аналітичній статті "Трудовий конгрес і робітництво", що була передрукована газетою "Життя Поділля" з урядової преси, мова йшла про те, що робітництво залишилося поза увагою українських демократичних сил. Багато чорноробочих, "колишніх міщан та безземельних селян, що прийшли шукати праці до міста залишаються неорганізованими. А ця робітнича маса здебільшого українська". Стаття закінчувалася закликком до українських соціалістичних партій "взяти на себе обов'язок що до організації цих робітничих мас і розвинути тут свою агітаційну і просвітню працю" [36]. Але заклики так і залишилися закликами. Та ж сама газета від 17 січня 1919 року наводила приклад, який ілюструє загальну тенденцію, що була характерною для всього українського робітництва: "Загальне зібрання робітників міста Кам'янця відбулося у будинку театру "Гігант". Зібрання було скликане Центральним Бюро Професійних Союзів для широкого ознайомлення робітників з технікою виборів до Трудового Конгресу. Промови від робітників вказували на непоінформованість в справі конгресу і просили аби президія дозволила дебати в цій справі. Але тов. Бройтман (голова президії) відповів, що на засіданні соціалістичних партій вирішено не відчиняти дискусій в справі відношення до конгресу... Робітники лишилися невдоволеними, чулись голоси за бойкот виборів. Ніяких резолюцій не було винесено й зібрання розійшлося" [37].

Необхідно зауважити, що відсотки представництва робітників та трудової інтелігенції на Конгресі навіть разом поступалися відсотку делегатів від селянства, мабуть, тому більшість українських партій (окрім УСДРП), які й так не мали впливу в робітничому середовищі, не вважали за потрібне боротися за голоси робітників.

Цікаву деталь повідомляла тогочасна преса. На всіх селянських з'їздах делегати співали тільки державний гімн. На виборах трудової інтелігенції співали, окрім "Ще не вмерла Україна", шевченківський "Заповіт", а робітники – ще й "Ітернаціонал".

Вже назавершення кампанії стали поширюватися чутки, що переможцями виборчих перегонів стали більшовики. Скоріше за все розповсюдження таких чуток було пов'язано з невдоволенням українських правих кіл результатами виборів. Щоб спростувати чут-

ки, голова Головної комісії по виборах А. Левицький був змушений навіть виступити у пресі. В інтерв'ю газеті "Наш Путь" він заявив: "Кілька днів тому у мене було дещо песимістичне враження так як спочатку комісія отримувала доволі багато повідомлень про перемогу більшовицьких кандидатів на повітових з'їздах у де яких губерніях. Але за останні два дні ситуація кардинально змінилася. У МВС та Головній виборчій комісії отримали масу телеграм про хід та результати виборів, причому, сумуючи ці телеграми, можна з впевненістю говорити, що подавляюча більшість депутатів – представники української селянської спілки, що як відомо всіляко підтримує урядову політичну платформу. Таким чином боятися більшовицької демагогії не варто. Більшість депутатів від соціалістів-революціонерів належать до центральної течії. Лівих есерів можна лише чекати з Лівобережної України. Такими є політичні підсумки виборів". Далі він наголосив: "Вибори вже завершилися за виключенням декількох повітів Харківщини, Катеринославщини та Волині. Туди для проведення виборів відправлені спеціальні інструктори. По звісткам, що надійшли з Галицької України, відомо що всі 65 депутатів з огляду на військові події будуть обрані від Галицької Національної Ради, яка є цілком законним і правильним представництвом всього трудового народу Галичини. Початок роботи конгресу може бути відкладений лише по причині безладів у роботі транспорту" [38].

Ще одним питанням, яке досі викликає дискусії у дослідників, залишається проблема чисельності депутатського корпусу та персонального складу Конгресу. Сучасник подій, один з впливових діячів УСДРП І. Мазепа писав, що на конгресі було понад 400 делегатів. П. Христюк вважав, що їх було приблизно 300. Газета "Україна" повідомляла про те, що "число членів Трудового Конгресу, включаючи сюди і делегацію Української Національної Ради Західної Облaсті У.Н.Р., можна рахувати до 350". Інша газета "Народна воля" повідомляла, що у перший день зареєструвалося 305 делегатів [39]. Сучасний вітчизняний дослідник Василь Яблонський пише, що "... прибуло 400 депутатів обраних на території, що була під владою УНР. До них долучилися 65 делегатів із ЗУНР" [40]. Але дана цифра викликає багато запитань. Тим паче навряд чи варто довіряти П. Гаю-Нижнику, який зазначає, що на конгресі були присутні та працювали 528 делегатів. Адже на підтвердження своїх статистичних даних він не наводить жодних аргументів [41]. На нашу думку, оскільки вибори відбулись не скрізь, а по робітничій курії їх проігнорувала більша частина робітництва, то на Конгресі було представлено не більше 2/3 наміченого складу – близько 400 депутатів.

Питання про персональний склад Конгресу трудового народу до сьогодні залишається до кінця не з'ясованим. Після евакуації Директорії, уряду, міністерств та комісій Трудового конгресу до Вінниці останніми було вирішено видати "стенографічне справоздання" про пленарні засідання Конгресу окремою книжкою (запланований тираж – 50 тис. примірників), у якому планувалося подати список депутатів з біографіями та короткими відомостями про партійну діяльність, але вона так і не була видана за браком часу та коштів [42]. Нам вдалося з'ясувати прізвища та часткові дані (курія, по якій обирався, місце обрання, партійна належність, займані посади та інше) на 238 делегатів (див. додаток). Але дана інформація не є вичерпною, і тому ця проблема потребує свого подальшого дослідження. Необхідно зауважити, що серед делегатів були й жінки. Нам вдалося віднайти тільки трьох – Софія Федорівна Русова, соціалістка-федералістка Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська та вчителька Олімпіада Михайлівна Пашенко, що була прихильницею лівої течії УПСР. Можливо, що жінок-депутатів було більше, але наряд чи ця цифра була значною порівняно з депутатами чоловіками.

На час завершення виборчої кампанії перед Головною комісією постала низка важливих питань, які потребували негайного вирішення. По-перше, було необхідно знайти приміщення для проведення Конгресу. Спочатку розглядалися два варіанти – будівля купецького зібрання або міський оперний театр. Врешті зупинилися на останньому. Саме в його стінах відбулися всі засідання конгресу. Але ця історія мала продовження. З огляду на те, що під час Трудового Конгресу вистав у театрі не було, актори й оркестр за цей час платні від антрепренера театру Багрова не одержували. Антрепренер подав Директорії прохання заплатити дирекції за втрати, рахуючи кожен вечір по 9,5 тис. крб від 21 до 29 січня (9 днів). Директорія дала доручення Головній комісії по виборах Трудового Конгресу розслідувати чи дійсно театр мав щодня такі видатки [43]. На жаль, не відомо, чи заплатила держава ці 85,5 тис. крб Багрову, чи ні, адже вже 4 лютого Директорія та уряд покинули Київ і перебралися до Вінниці.

Крім цього, комісія займалася розміщенням та частковим утриманням делегатів, що прибували до столиці. Для делегатів від селян був відкритий інтернат при губернській земській управі (вул. Володимирська, 33). Крім того, кожен з депутатів отримував від комісії 150 крб як одноразову допомогу на влаштування побуту та харчування. Ввечері 22 січня для всіх, що прибули до столиці депутатів, що комісією була влаштована урочиста вечеря [44].

З 19 січня до Києва почали масово прибувати обрані на Конгрес делегати. Ще раніше прибула делегація з Холмщини. "Одразу депутати почали свої наради і до дня відкриття провели всю організаційну роботу. Зараз вже цілком викристалізувалися фракції Конгресу (спочатку повідомлялося про 16–17 фракцій), серед котрих найбільшою є фракція "Селянської Спілки" в яку до цього числа записалося 120 чоловік. Ця фракція заклалася не на підвалинах якої не будь партійної програми, а ґрунтується на своїй програмі, що має виявляти думку селянства. Засідання цієї фракції відбуваються щодня, вже сконструйовано і президію фракції. Головою обрано т. Миколайчука, товаришем голови – Щирицю і Чалого. З інших фракцій досить численні – Галицьких депутатів, Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії та фракція лівих соціалістів, яка складається з українських есерів, незалежних українських соціал-демократів, комуністів України та бундівців. Інші фракції – як залізничників і поштовиків, самостійників та соціалістів-федералістів, російських соціал-демократів (меншовиків) – зовсім незначні по своїй кількості", – повідомляла гарно поінформована газета "Народна Воля" від 23 січня 1919 р. У наступному номері це видання повідомляло, посилаючись на відомості Українського телеграфного агентства, що "Всеукраїнська комісія по виборах до Трудового конгресу зробила підрахунок партійного складу Трудового Конгресу, при котрому виявилось такий партійний склад: українські соціалісти-революціонери – 111, представники Галичини – 48, залізничники і поштовці – 33, представники лівих соціалістичних партій – 30, українські соціал-демократи – 25, російські есери – 8, соціалісти-самостійники – 5, Бунд і меншовики – 9" [45]. Зрозуміло, що це не повні дані. Крім того, за іншими свідченнями, на Конгрес були обрані 20 польських соціалістів, 30 представників партії "Паолей Ціон". Незважаючи на малу чисельність, представники лівих сил, що сформували опозицію до фракції Селоспілка – УПСР (центральна течія), та всіх, хто її підтримав, вже будучи обраними на Конгрес, намагалися зірвати його роботу. На зборах депутатів, що належали до лівих течій (боротьбисти, ліві соціал-демократи і "навіть комуністи", всього до 30 осіб), частина доповідачів, "погоджуючись на негативному відношенні до Трудового Конгресу в сенсі: не визнання його повноважним законним органом, компетентним вирішувати основні питання державного життя України", запропонувала скласти свої повноваження і таким чином дискредитувати Конгрес та зірвати його роботу. Але пропозиція не знайшла підтримки більшості членів зборів, "які згідно одержаних наказів своїх виборців, постано-

вили брати участь у процесі Трудового конгресу, використовуючи його в своїх цілях" [46].

Ще одне питання, яке постає перед дослідниками, полягає у з'ясуванні ставлення до організації та проведення виборів на Трудовий Конгрес з боку політичних противників режиму Директорії УНР в боротьбі за владу в Україні. Раднарком з самого початку свого існування розглядав Україну як територію, що в будь-якій формі повинна бути об'єднана з більшовицькою Росією. Тому і не дивно, що радянська дипломатія докладала всі зусилля для того, щоб встановити в Україні потрібний собі політичний режим, не гребуючи для цього будь-якими засобами. Головна ставка була зроблена на місцевих більшовиків, на допомогу яким були кинуті військові загони Червоної армії. Вже на середину січня наступальні військові з'єднання Червоної армії опанували більшу частину Чернігівщини та Полтавщини з губернськими центрами, скрізь зустрічали підтримку населення, попередньо розпропагандованого лівими партіями. На Катеринославщині комуністичні та махновські повстанці захопили весь район Павлограда–Новомосковська й перерізали залізничне сполучення на Лівобережжі.

У ноті народного комісара іноземних справ РСФРР Г. Чичеріна на ім'я голови уряду УНР В. Чехівського в зв'язку зі скликанням Трудового Конгресу зазначалося: "Російський робітничо-селянський уряд не може не відмітити прагнення Директорії сфальшувати справжню (владу) українського пролетаріату та селянства скликанням так званого Трудового з'їзду на 12 січня 1919 року. Поліцейська та військова ситуація, при якій намічено проведення цього з'їзду, задалегідь намічене співвідношення сил між селом та містом, строки скликання, що не допускають будь-якої агітації, ясно вказують, що у даному випадку Директорія далека від того, щоб йти на зустріч... до створення Української Радянської влади та відкриває двері контрреволюції на Україні..." [47]. Його підтримав голова уряду Радянської України Х. Раковський, який заявив голові делегації УНР Степану Мазуренку, що перебував у той час на переговорах у Москві: "Між іншим, скликання так званого Трудового з'їзду... при теперішніх умовах показує, що Директорія не стільки бажає дійсно спиратися на робітників та селян, скільки просто продемонструвати всім, що вона на них нібито спирається" [48]. Але відповідь С. Мазуренка була жорсткою. "Трудовий конгрес не є "так званим", а є дійсним представництвом робочих, селян та трудової інтелігенції, які ведуть боротьбу разом з трудящими масами проти експлуататорів своїх та чужоземних... а сили П'ятова та Коцюбинського треба спрямува-

ти на схід, і тим самим надати нам можливість провести вибори від робочих та селян на Трудовий конгрес" [49]. 9 січня у офіційній відповіді на ноту РСФРР Директорія пояснила свою позицію: "Влада на Україні належить українському трудовому народу, тобто тим трудовим класам, які складають основу всього соціально-економічного та національного життя країни, а саме трудовому селянству..., робітникам та трудовій інтелігенції. Скликаний з представників цих класів Конгресу трудового народу... буде мати всю повноту влади та право остаточного визначення форм влади в центрі та на місцях... Тому влада на Україні в руках українського народу, головним чином селянства, є перепорою для імперіалістичних цілей Радянського Уряду і тому цим Урядом Конгрес трудового народу України вже заздалегідь не визнається і віддається на осуд... та є виправданням наступу на Україну" [50].

Ще одну опозиційну формацію Директорії УНР склали прихильники Добровольчої Армії, сили якої базувалися на півдні України. Війська Антанти, що виступали як союзники денікінців, ще наприкінці листопада 1918 року зайняли Одесу та Севастополь, а трохи пізніше – Херсон та Миколаїв. Намагаючись заручитися підтримкою союзників, у грудні, напівконфіденційно, до Одеси виїхала місія Директорії в складі генерала О. Грекова, С. Остапенка та галичанина Й. Назарука. Там вона розпочала переговори з командуванням французів – через начальника штабу експедиційних військ полковника А. Фрейденберга та самого командувача – генерала Ж. д'Ансельма. Намагаючись втягти український уряд у сумнівний союз з Добровольчою Армією для війни з Радянською Росією, антантівська сторона уникала гарантій політичного визнання УНР та зволікала з наданням військової допомоги. Французи заявляли непомірні вимоги – від власного контролю над залізницями, фінансами та українською армією (Директорія мусила довести її аж до 300 тисяч) до анулювання земельного законодавства й перетасовки складу Директорії. З неї мали вийти В. Винниченко, С. Петлюра та О. Андрієвський. Один з попередніх варіантів договору, завізований О. Грековим і потім викрадений одеськими комуністами та поширений на Трудовому конгресі, викликав справжній конфуз: виявляється, договір не допускав скликання самого Трудового конгресу [51].

На жаль, окрім кількох незначних згадок у польській та румунській пресі, вибори до Трудового конгресу відбулися поза увагою більшості пересічних громадян європейського континенту та США, увага яких була зайнята підготовкою до відкриття мирної конфе-

ренції у Парижі. Про вибори в Україні немає жодного слова у спогадах не тільки перших осіб тогочасних європейських країн, але про них навіть не згадують представники західної дипломатії другого та навіть третього ешелону.

Підсумовуючи, необхідно наголосити, що організація та проведення виборів, так само як і скликання самого Конгресу трудового народу Української Народної Республіки, були важливою політичною подією не лише доби Директорії, а й національно-визвольної революції 1917–1920 років в цілому. Ці події стали віхою в історії українського національного парламентаризму та процесі розбудови незалежної держави.

Це був уже не перший досвід проведення виборів у революційний період, але його відмінність порівняно з попередніми полягав у низці моментів, що кардинально впливали на їх перебіг, а отже й на результати. По-перше, вибори відбувалися у якнайкоротші терміни. Між оголошенням Декларації про вибори та відкриттям Конгресу минуло всього два з половиною тижні. По-друге, вибори проходили в умовах наступу військ російських більшовиків на півночі, окупації південних районів військами Антанти та розквіту отаманщини. Несприйняття більшовиками та союзниками самої ідеї виборів додатково ускладнювали процес їх проведення. На окупованих ворогом територіях, як правило, вибори не проводилися. Недостатнє фінансування виборів, слабка їх організація та підготовка на місцях також негативно позначилися на результатах. Разом з тим необхідно наголосити, що в складних умовах Головної комісії вдалося забезпечити на належному рівні прийом, розміщення та утримання депутатів у столиці, організувати їх ефективну фракційну роботу.

Перемога українських есерів та представників Селянської Спілки, а також доволі високий відсоток українських есдеків та представників інших лівих партій стали закономірним результатом зміщення політичних акцентів вліво серед селянства, що складало левову частку електорату. Зрозуміло, що основу депутатського корпусу склали представники саме цієї соціальної верстви. Куріально-пропорційна виборча система не залишала делегатом обраним від інтелігенції та робітництва хоч якось вплинути на процес прийняття політичних рішень. Варто погодитися з думкою багатьох дослідників, які відмічали той факт, що Конгрес видався бідним на імена та особистості.

Аналіз передвиборчих програм, політичної агітації, наказів та звернень виборців засвідчує, що головні політичні сили та значна

частина населення, що брали участь у виборах, сподівалися на вирішення у ході роботи Конгресу основних питань як політичного, так і соціально-економічного характеру.

Література

1. Винниченко В. К. Відродження нації : у 3 т. / В. К. Винниченко. – К., 1990. – Т. 3. – 265 с.
2. Мазепа І. П. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 / І. П. Мазепа. – К. : Темпора, 2003. – 608 с.
3. Шаповал М. Ю. Велика революція та українська визвольна програма / М. Ю. Шаповал. – Прага, 1928. – 165 с.
4. Лихолат А. В. Розгром буржуазно-націоналістической Директории на Украине / А. В. Лихолат. – М. : Госполитиздат, 1949. – 215 с.
5. Рибалко І. К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні / І. К. Рибалко. – Харків, 1962. – 186 с.
6. Політична історія України ХХ століття : у 6 т. / В. Ф. Верстюк, В. Ф. Солдатенко. – К. : Генеза, 2003.
Т. 2: Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920)– 2003. – 488 с.
7. Верстюк В. Ф. Українська Народна Республіка під проводом Директорії / В. Ф. Верстюк // Історія України: нове бачення : у 2 т. – К., 1996. – 345 с.
8. Солдатенко В. Ф. Українська революція : історичний нарис / В. Ф. Солдатенко. – К., 1999. – 976 с.
9. Яблонський В. Від влади п'ятьох до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР / В. Яблонський. – К. : Альтер-прес, 2001. – 160 с.
10. Яневський Д. Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К., 2003. – 767 с.
11. Малюта О. В. Всеукраїнський Трудовий Конгрес як представницький орган українського народу в другій Українській Народній Республіці / В. О. Малюта // Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Вип. 7. – С. 199–207.
12. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний (1917–1920 гг.) / А. А. Гольденвейзер // Революция на Украине по мемуарам белых. – М.–Л. : Государственное издательство, 1930. – С. 50.
13. Інструкція для виборів на Конгрес Трудового Народу України від 05.01.1919 // Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920 : документи і матеріали : у 2 т. – К., 2006.
Т. 2. – 2006. – С. 406.
14. Там само. – С. 406–407.
15. Там само. – С. 408.

16. Народна Воля. – 1919, 17 січня.
17. Життя Поділля. – 1919. – № 26, 19 січня.
18. Свободное Слово. – 1919. – № 29, 17 января.
19. Життя Поділля. – 1919. – № 24, 17 січня.
20. Народна Воля. – 1919. – 14 січня.
21. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 103, арк. 21.
22. ЦДАГО, України, ф. 1, оп. 20, спр. 103, арк. 10.
23. ЦДАГО, України, ф. 57, оп. 2, спр. 381 арк. 13.
24. ЦДАГО, ф. 57 оп. 2, спр. 260, арк. 6.
25. ЦДАГО, ф. 57, оп. 2, спр. 260, арк. 7.
26. Життя Поділля. – 1919. – № 20, 8 січня.
27. Життя Поділля. – 1919. – № 24, 17 січня.
28. ЦДАГО України, ф. 57, оп. 2, спр. 372, арк. 4.
29. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний (1917–1920 гг.) / А. А. Гольденвейзер // Революция на Украине по мемуарам белых. – М.–Л. : Государственное издательство, 1930. – С. 51.
30. Звернення Центрального інформаційного бюро при Директорії УНР до робітників і селян 10 січня 1919 р. // Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920 : документи і матеріали : у 2 т. – К., 2006.
Т. 2. – 2006. – С. 427–429.
31. Народна Воля. – 1919. – 17 січня, 19 січня.
32. Життя Поділля. – 1919. – № 25, 18 січня.
33. Життя Поділля. – 1919. – № 25, 18 січня.
34. Життя Поділля. – 1919 – 19 січня. – № 26; 17 січня. – № 24.
35. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний (1917–1920 гг.) / А. А. Гольденвейзер // Революция на Украине по мемуарам белых. – М.–Л. : Государственное издательство, 1930. – С. 50–51.
36. Життя Поділля. – 1919. – 11 січня, № 21.
37. Життя Поділля. – 1919. – 17 січня, № 24.
38. Наш Путь. – 1919. – 22 января.
39. Політична історія України. ХХ століття : у 6 т. / редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. ; В. Верстюк, В. Солдатенко. – К. : Генеза, 2002–2003.
Т. 2: Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917–1920). – 2003. – С. 320.
40. Яблонський В. Від влади п'ятьох до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР / В. Яблонський. – К. : Альтер-пресс, 2001. – С. 62.
41. Гай-Нижник П. П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.) / П. П. Гай-Нижник. – К. : Щек, 2010. – С. 133.

42. Життя Поділля. – 1919, № 37. – 1 лютого.
43. Життя Поділля. – 1919. – № 36, 31 січня.
44. Свободное Слово. – 1919, № 32– 21 января ; Життя Поділля – 1919. – № 28, 21 січня ; № 31, 24 січня.
45. Народна Воля. – 24 січня, 1919.
46. Життя Поділля. – 1919. – № 33, 22 січня.
47. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 103, арк. 2.
48. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 103, арк. 10.
49. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 103, арк. 22–23.
50. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф. 1429, оп. 5, спр. 24, арк. 13 зв.
51. Овдiєнко П. П. Нариси історії України XIX – початку XX століття : навч. посіб. / П. П. Овдiєнко, Є. М. Страшко. – Ніжин : Аспект, 2001. – С. 443.

**Список депутатів Конгресу Трудового Народу Української
Народної Республіки
(список укладено автором на основі зібраних відомостей)**

**Від селянства (377 осіб)
Від Київської губернії (50 осіб):**

Радомишльський повіт:

1. Науменко М. В. (УПСР), вчитель
2. Огієнко Г./Б./Х. (УПСР), вчитель
3. Самійленко К. Г. (УПСР), вчитель

Чигиринський повіт:

4. Шаповал Микита Юхимович (УПСР), міністр земельних справ
5. Ковалевський М. М., голова Київської губернської виборчої комісії
6. Грушевський Михайло Сергійович

7. Панченко

8. Євтушевський

Уманський повіт:

9. Дорошенко Пилип Якович
10. Камінський Всеволод Дмитрович
11. Новак Федір Костянтинович
12. Богач Матвій Герасимович
кандидатами обрано Саса та Святенка.

Білоцерківський повіт:

13. Одрина Дмитро Антонович (УПСР)
14. Сарін (УПСР)
15. Данченко
16. Линник
17. Гончар
18. Федоренко

Сквирський повіт:

19. Ковалюк (УПСР)
20. Правдюк (УПСР)
21. Гайдюк (УПСР)
22. Котляревський (безпартійний соціаліст)

Бердичівський повіт:

23. Винниченко Володимир Кирилович (УСДРП), голова Директорії УНР

Від Волинської губернії (45 осіб):

Житомирський повіт:

24. Остапенко Сергій Степанович (УПСР), міністр торгівлі та промисловості

Острозький повіт (вибори відбулися 14–15 січня):

25. Павленко (УПСР), селянин
26. Янчук (УПСР), селянин
27. Редюк (УПСР), селянин

Дубнівський повіт (вибори відбулися 16 січня):

28. Ривкун (УПСР – лівий)
29. Яконів (УПСР)
30. Гончарук (УПСР)

Старокостянтинівський повіт:

31. Гаврищук / Гаврушук (УПСР)
32. Шишко / Шамко / Шимко / Шашко (УПСР)
33. Продоус / Продуло / Продоус / Предоус (УПСР)

Ізяславський повіт (вибори відбулися 11 січня):

34. Залюбівський Б. Ф. (УПСР)
35. Пасичнік П. В., безпартійний
36. Легуцький Х. Л. (УПСР)
37. Солодуб Петро Кирилович (ПСР-максималіст)

Від Чернігівської губернії (42 особи):

Чернігівський повіт (вибори відбулися 16 січня):

38. Грищенко К.
39. Вовк Ф.
40. Скородід

Козелецький повіт:

41. Рябуха (УПСР)
42. Лопатін (УПСР)

Ніжинський повіт:

43. Костенецький Василь Омелянович (УПСР)
44. Гензарович
45. Удъбин
46. Назаренко

Путивльський повіт (вибори відбулися 16 січня):

Катеринославська губернія (31 особа):

Катеринославський повіт:

47. Мазепа Ісаак Прохорович (УСДРП)

Олександрівський повіт:

48. Жерлиця (УПСР – центр)

49. Скасов (УПСР – центр)

50. Бачинський Сергій Васильович (УПСР – центр)

51. Шевченко (УСДРП)

Подільська губернія (47 осіб):

Вінницький повіт (вибори відбулися 16 січня):

52. Паливода Іван Симонович (УПСР), товариш міністра пошт та телеграфів

53. Щириця Юхим Онуфрійович (УПСР), товариш міністра освіти

54. Рижій / Рижий Іван Петрович (УПСР), член Вінницької повітової управи

55. Копельчук / Копенчук Пилип Степанович (УПСР), з м. Станіслав кандидатами обрано: Савіцький Михайло Іванович, Рябишенко Анатолій, Ягнич Кирил Петрович, Мамчук Іван Омелянович

Ушицький повіт (вибори відбулися 14 січня):

56. Куриленко Михайло Прокопович (УПСР), інструктор позашкільної освіти Подільського губернського земства, комісар Ушицького повіту

57. Сідлецький Роман Тихонович (УПСР), помічник начальника республіканської охорони

58. Дядюшко Пилип Доротович (УПСР), селянин

59. Легановський / Легензевський / Легинзовський Архип Григорович (УПСР), селянин

Ольгопольський повіт:

60. Чалий (УПСР)

61. Дячук (УПСР)

62. Новаківський (УПСР)

63. Обжельський / Бернадський (УПСР)

Літинський повіт:

64. Головчук (УПСР)

65. Онищук (УПСР)

66. Гачушак / Галушак / І. С. (УСДРП)

Ямпільський повіт (вибори відбулися 15 січня):

67. Хижий, партійність невідома

68. Гоголь, партійність невідома

69. Почняк, партійність невідома

Гайсинський повіт (вибори відбулися 11 січня):

70. Миколайчук Іван Маркович (УПСР)

71. Павловський Олексій Іванович (УПСР)

72. Ульченко (УПСР)

73. Мельник Т. Д. (безпартійний)

Кам'янецький повіт:

74. Шимонович Іоанкії (УПСР – лівий), з селян м. Гусятина, професор Київського університету

75. Пашенко Олімпіада Михайлівна (УПСР – лівий), дочка вчителя, вчителька, працює в повітовій управі

76. Ільчишин (УПСС), селянин с. Нова Поріччя

77. Гладун (УПСР), працює в губернській управі, сидів у в'язниці за гетьмана за політичні погляди

кандидатами обрано: Є. Г. Язловецький (УПСР – лівий), с. Гавриловець; Макогоненко (УПСР – лівий), с.Тарасівка

Балтський повіт:

обрано 5 делегатів від селян

Брацлавський повіт:

78. Мачущенко

79. Москаленко

80. Шевченко Сергій

81. Любинський Микола

кандидатами обрано: Баба, Лисий, Ворож, Байлих

Від Полтавської губернії (46 осіб):

Прилуцький повіт:

82. Петренко Назар Антонович (УПСР – центр)

83. Неділько Степан (УПСР – центр)

84. Котеленець Іван Мефодійович (безпартійний)

85. Панасенко Т. Д.

Гадяцький повіт:

86. Буховецький Федір Юліанович, вчитель

87. Кутовий, селянин

Піратинський повіт:

88. Шаля (УПСР), Селоспілка

Від робітництва (88 осіб)

Від Київської губернії (12 осіб):

89. Скаржинський, меншовик-інтернаціоналіст

90. Севрюк Олександр, меншовик-інтернаціоналіст

91. Лаучик / Ларчик, меншовик-інтернаціоналіст

92. Блохин Б. (УСДРП)

93. Доценко (УСДРП)

94. Ямков (УСДРП)

95. Рафес Мойсей (Бунд)

96. Литвак А. І. / Гельфонд (Гельфанд) Хаїм-Янкель Шимонович (Хаїм Янкелевич) / (Бунд)

97. Добрацький (УПСР)

98. Жулінський (УПСР)

99. Павловський Олександр Іванович (російський правий соціаліст-революціонер)

100. Пивоваров (російський правий соціаліст-революціонер) крім того, згадуються як обрані делегати від Київського губернського робітничого з'їзду:

101. Гаценко (УСДРП)

102. Дубривський (УПСР)

Катеринославська губернія (12 осіб):

103. Феденко Панас Васильович (УСДРП)

Від Волинської губернії (10 осіб):

обрано 4 соціал-демократа, меншовиків – 2, бундівців – 4, есерів – 3

Від Подільської губернії (8 осіб):

104. Боград (РСДРП(м))

105. Крукер (Бунд)

106. Хоров, незалежний соціаліст

107. Швець Ф. П. (УПСР), член Директорії

108. Носальський М. І. (УПСР), с. Хринівка, Могильовської губернії

109. Хазанов З. С. (ПаолейЦіон), м. Бершадь

110. Новинюк Л. В. (УСДРП), Степанівська цукроварня

111. Драхлер С. Г. (ПаолейЦіон), м. Кам'янець

На випадок зречення Ф. Швеця, його місце повинен був заступити український соціал-демократ Петренко В. Г. з Лознянської цукроварні

Від інтелігенції (33 особи)

Від Київської губернії (5 осіб):

112. Біск / Блек / Ісак Соломонович (РСДРП(м))

113. Гвоздьов / Гвоздів / Кузьма Антонович (РСДРП(м))

114. Гермайзе Йосип Юрійович (УСДРП)

115. Лещенко Андрій Іванович (УПСФ)

116. Шарий Іван Ількович (УПСР)

Крім того, згадуються як обрані делегати від Київського губернського з'їзду трудової інтелігенції:

117. Сухомлін Василь Іванович (ПСР)

118. Максимчук (УСДРП)

Від Подільської губернії (4 особи):

119. Куцяк Петро Васильович (УПСР)

120. Река Максим Йосипович (УПСР)

121. Злотчанський / Зурчанський / Віктор Леонідович (УСДРП), голова

НацСоюзу

122. Шириця Юхим Онурфрійович (УПСР)

кандидатами обрано: Ксендзюк Петро Григорович (УПСР), Животко Аркадій Петрович (УПСР), Кульматицький Орест Іванович, Христин Степан Сергійович

Від Катеринославської губернії (3 особи):

123. Вировий Євген Семенович (УСДРП)

Від Всеукраїнського залізничного з'їзду (20 осіб):

від Поліських залізниць:

124. Бибех

від Подільських залізниць:

125. Святський

від Слобідських залізниць:

126. Ярошенко

127. Іванченко

128. Лимарь

129. Мина

від Правобережних залізниць:

130. Отченаш Дмитро Лукич

131. Коломієць

132. Макаренко Андрій Гаврилович, член Директорії

133. Рудовський

134. Ярошенко

135. Яковенко

від Лівобережних залізниць:

136. Мшанецький Петро

137. Мурашко

від Галицьких залізниць:

138. Устимович

Від Всеукраїнського поштово-телеграфного з'їзду (10 осіб):

139. Бублій

140. Косенко Іларіон Ф. – начальник Київської поштово-телеграфної округи

141. Лила

142. Литвиненко

143. Мунтян

144. Потирило

145. Сліпченко

146. Смоляр

147. Шішківський

148. Шматко Іван Іванович

Депутати від ЗУНР (65 осіб):

149. Бачинський Лев Васильович

150. Бурачинський Осип

151. Витвицький Степан

152. Вітик Семен

153. Вітовський Дмитро

154. Калинович Іван Титович

155. Мирон Іван

156. Перфецький Роман

157. Старух Тимотей
158. Стефаник Василь Семенович
159. Цегельський Лонгин
160. Чайковський Андрій Якович
161. Шмігельський Андрій
162. Яросевич Роман
163. Содомора Михайло
164. Тершаковець Гринь
165. Безпалко Йосип Іванович
166. Мигалка Іван
167. Патрус Іван

Не вдалося встановити станове та територіальне представництво наступних депутатів Конгресу трудового народу:

168. Андрієвський Панас Михайлович (УПСС), член Директорії
169. Антонович Дмитро (УСДРП)
170. Архипенко Євген Порфиревич (УПСР)
171. Бабій, член бюджетної комісії Конгресу трудового народу
172. Березов
173. Вісам, член земельної комісії Конгресу трудового народу
174. Вороний Микола (УПСС), секретар Конгресу трудового народу
175. Воропай / Воропаєв / Віктор Іванович (УПСС), секретар президії Конгресу трудового народу
176. Гаврильчин, член делегації Конгресу трудового народу по відправці делегатів конгресу на місця постійного проживання
177. Гаврилюк Ілля (ПСР), секретар президії Конгресу трудового народу
178. Гаврич (УПСР)
179. Григоріїв Никифор Якович (УПСР)
180. Гринько Г. (УПСР)
181. Грузинцин / Грузинців /, член харчової комісії Конгресу трудового народу
182. Грузинець / Грубинець / Анатолій, член земельної комісії Конгресу трудового народу
183. Гудовський, обраний від залізничників
184. Дерев'янка, український безпартійний
185. Дувіряк Г., член земельної та харчової комісії Конгресу трудового народу
186. Елланський Василь Михайлович (соціаліст-боротьбист)
187. Єфремов Сергій Олександрович (УПСФ)
188. Жуковський
189. Зіновіїв
190. Клунний / Клунний /
191. Коваленко І., член культурно-освітньої комісії Конгресу трудового народу
192. Ковенко М., член бюджетної комісії Конгресу трудового народу

193. Лаврук Павло
194. Лівіцький / Левицький / Андрій Миколайович (УСДРП), голова Головної комісії по виборах Трудового Конгресу
195. Лизанівський Іван Миколайович (УПСР)
196. Лисар, член харчової комісії Конгресу трудового народу
197. Луначарський (російський безпартійний)
198. Любченко А. (УПСР)
199. Макаренко Олександр Гаврилович (УПСС)
200. Макаренко Павло
201. Мартос Борис (УСДРП)
202. Мацюк, член комісії оборони Конгресу трудового народу
203. Мицюк Олександр Корнійович (УПСР)
204. Машталер
205. Ніковський Андрій Васильович (УПСФ)
206. Одинець Дмитро (УПСР), Селянська спілка
207. Олесевич Я.
208. Олесницький Ярослав
209. Палій, член комісії по обороні Конгресу трудового народу
210. Підгірський Самійло
211. Порш Микола Володимирович (УСДРП)
212. Постарук
213. Ревуцький Авраам (Паолой Ціон)
214. Романченко І. (УСДРП)
215. Русова Софія Федорівна
216. Сакаренко Олекса
217. Сакаренко Павло
218. Сандуляк І.
219. Скидан М., член харчової комісії Конгресу трудового народу
220. Славинський М.
221. Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна (УПСФ)
222. Степаненко Аркадій Степанович (УПСР – центральна течія)
223. Стороженко В., член комісії закордонних справ Конгресу трудового народу
224. Строменко Василь, член комісії оборони Конгресу трудового народу
225. Сухенко Данило (УПСР), член земельної комісії Конгресу трудового народу
226. Тараненко Корній (УПСР – лівий)
227. Темницький В.
228. Трекінський, член культурно-освітньої комісії Конгресу трудового народу
229. Трильовський Кирило Йосипович
230. Устіяновський / Устіянович /, член комісії по обороні Конгресу трудового народу
231. Христюк Павло Оникійович (УПСР), Селоспілка

232. Чайківський В., член бюджетної комісії Конгресу трудового народу
233. Чубатий
234. Чучно В., секретар Головної комісії по виборам на Конгрес трудового народу
235. Шадлун Микола Якимович (УСДРП)
236. Шекерик Петро, член земельної комісії Конгресу трудового народу
237. Шумський Олександр Якович (УПСР – лівий)
238. Ярославич Данило, член земельної комісії Конгресу трудового народу